

УДК 349.414

Василь Поліщук,*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН У ПРОМИСЛОВОМУ САДІВНИЦТВІ

Стаття присвячена дослідженню та короткій характеристиці кола суб'єктів у промисловому садівництві та вибору найбільш оптимальних організаційно-правових форм господарювання у промисловому садівництві в Україні.

Ключові слова: промислове садівництво, суб'єкти промислового садівництва, організаційно-правова форма, суб'єкти господарювання, аграрні товариства.

Постановка проблеми. Натепер в Україні не прийнято комплексного нормативно-правового акта, який би закріплював єдині підходи до регулювання відносин у сфері промислового садівництва. Зокрема, не регламентовані вимоги до суб'єктного складу та особливостей державного регулювання в даній сфері.

Задля визначення суб'єктного складу промислового садівництва необхідно зрозуміти, з якого моменту (після настання якого юридичного факту) того чи іншого виробника плодово-ягідної продукції можна вважати суб'єктом промислового садівництва.

Для прикладу, до юридичних фактів виникнення правовідносин у сфері товарного сільськогосподарського виробництва є юридичний склад, який утворює державна реєстрація юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємництва, закріплення в статуті господарюючого суб'єкта – юридичної особи – положення про те, що основним видом діяльності є ведення товарного сільськогосподарського виробництва, набуття господарюючим суб'єктом земельної ділянки на праві власності або користування, а також отримання необхідних дозвільних документів на провадження окремих видів сільськогосподарської діяльності залежно від обраної спеціалізації [1, с. 68-70].

У виноградарстві дещо інший підхід до визначення суб'єктного складу. Зокрема, відповідно до Закону України «Про виноград та виноградне вино» [2] суб'єктами виноградарства можуть бути будь-які сільськогосподарські товаровиробники незалежно від форм власності та організаційно-правової форми господарювання. Умовою зайняття виноградарством є наявність у суб'єкта господарювання виноградника на праві власності чи оренди [3, с. 120].

У ст. 1 зазначеного закону виноградниками визнаються промислові насадження винограду для виноробства понад 0,5 гектара. Після набуття такого статусу чинне законодавство покладає низку обов'язків на суб'єктів виноградарства щодо опорядження виноградників.

Виходячи із сутності промислового садівництва, даний вид діяльності необхідно розглядати як комплексне правове явище (комплексно правову категорію), що включає в себе законодавчо забезпечену (врегульовану нормами права) виробничо-господарську діяльність суб'єктів аграрного підприємництва на одержаній у встановленому законом порядку земельній ділянці, пов'язану з виробництвом, зберіганням, переробкою, транспортуванням і реалізацією товарної продукції садівництва на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Тому пропонується визнавати суб'єктами промислового садівництва тих суб'єктів господарювання, які вчинили низку таких дій:

- здійснення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємництва;
- набуття господарюючим суб'єктом земельної ділянки на праві власності або користування з можливістю закладати багаторічні насадження;
- спорудження системи краплинного зрошення, шпалерної системи та закладення власне самих багаторічних насаджень.

Отже, суб'єктами права на ведення промислового садівництва в Україні потрібно вважати фізичних і юридичних осіб, які у встановленому законом порядку вважаються сільськогосподарськими виробниками, тобто тих суб'єктів, які набули право на земельні ділянки для ведення промислового садівни-

цтва, а також сформували на таких земельних ділянках фруктові та/або ягідні багаторічні насадження (сад).

Виробники сільськогосподарської продукції, зокрема плодово-ягідної, характеризуються специфічним суб'єктним складом, тому необхідно виокремити саме тих, які є суб'єктами саме промислового садівництва.

На думку автора, вдалим критерієм поділу суб'єктів на групи є критерій, який застосувала С. І. Марченко. Зокрема, автор поділяла суб'єктів товарного сільськогосподарського виробництва на дві групи. Перша група – це юридичні та фізичні особи, для яких товарне сільськогосподарське виробництво є основним видом діяльності, тобто сільськогосподарські підприємства та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. До другої групи автор віднесла суб'єктів, для яких товарне сільськогосподарське виробництво є другорядним або допоміжним видом діяльності, тобто особи, які ведуть особисте селянське господарство, сільськогосподарські науково-дослідні установи та навчальні заклади, підсобні сільські господарства несільськогосподарських підприємств, установ, організацій, релігійних організацій, об'єднань громадян, військових частин тощо [1, с. 73].

Цей поділ є прийнятним для визначення суб'єктного складу промислового садівництва.

На думку автора, суб'єктів промислового садівництва теж доцільно поділити на дві групи. Перша група – фізичні та юридичні особи, для яких вирощування плодово-ягідної продукції (промислове садівництво) є основним видом діяльності, тобто сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які мають на меті отримання прибутку. Друга група (особи, які сприяють здійсненню промислового садівництва) – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які створюються для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів, а також сільськогосподарські дорадники задля підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання.

На думку автора, не належать до суб'єктів промислового садівництва особи, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи і не ставлять за мету отримання прибутку (наприклад, особисті селянські господарства та особи, які здійснюють інди-

відуальне та колективне садівництво в розумінні ст. 35 Земельного кодексу України).

Виробництвом плодів і ягід в Україні займаються різні категорії господарств, основними серед яких є великі господарства, зокрема недержавні сільськогосподарські підприємства, акціонерні товариства та дрібні садівницькі товариства і фермерські господарства.

Більшість садівницьких і виноградарських господарств у процесі роздержавлення і приватизації майна змінили форму власності, перетворились у колективні сільськогосподарські підприємства (79%) і відкриті акціонерні товариства (19%). У державній власності залишилися здебільшого виноградарські та садівницькі держгоспи-заводи [4].

Серед основних важелів, які сприяють розвитку садівництва, підвищенню його ефективності в ринкових умовах, провідне місце посідає формування багатокладності та реформування сільськогосподарських підприємств у раціональні організаційно-правові структури [5].

У сучасних умовах здійснення промислового садівництва найбільш адаптованими до ринкових умов є товариства, засновані на приватній формі власності. Найпоширенішими організаційно-правовими формами господарювання у промисловому садівництві є такі: товариство з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, акціонерні товариства та фермерські господарства.

Усіх суб'єктів промислового садівництва за формою організації можна поділити на три види: приватні (унітарні) підприємства (фермерські господарства, приватні підприємства); підприємства кооперативної форми (обслуговуючі кооперативи, споживчі кооперативи, сільськогосподарські кооперативи та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи); підприємства корпоративної форми (товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, фермерські господарства, публічні і приватні акціонерні товариства).

Окремо слід зупинитись на такому суб'єкті промислового садівництва, як фермерське господарство. Зокрема, фермерське господарство можна вважати виключно аграрною організаційно-правовою формою господарювання. Порядок створення та діяльності фермерських господарств урегульований спеціальним нормативно-правовим актом аграрного права – Законом України «Про фермерські господарства». Відповідно до ст. 1 цього Закону фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію,

здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства відповідно до закону [6].

Зокрема, фермерські господарства можуть належати одночасно як до приватних (унітарних) підприємств, так і до підприємств корпоративного типу.

Річ у тому, що згідно з ч. 4 ст. 1, фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі Статуту. У новій, доповненій ч. 5 ст. 1 передбачено, що фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця і має статус сімейного фермерського господарства за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно ФОП та члени його сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї.

Отже, з наведеного можемо виокремити чотири форми фермерського господарства, а саме: фермерське господарство – юридична особа, сімейне фермерське господарство – юридична особа, фермерське господарство – фізична особа-підприємець, сімейне фермерське господарство – фізична особа-підприємець. Очевидно, що законодавець упроваджує сімейні фермерські господарства, пропонуючи їм самоорганізуватися на основі фізичної особи-підприємця, яким оформляється один із членів господарства [7].

Фермерське господарство є досить успішною формою здійснення промислового садівництва. Як зазначає О. О. Погрібний, фермерське господарство – одна з перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи [8, с. 287]. Тому, на думку автора, фермерські господарства у різних формах їх створення займатимуть велику частку серед усіх суб'єктів промислового садівництва.

Відповідно до Галузевої програми розвитку садівництва на період до 2025 року, основними виробниками плодів і ягід будуть фермерські господарства і приватні підприємства з площею насаджень 15-20 га, які з метою ефективного використання техніки, виробничих споруд кооперуватимуться між собою.

Справа в тому, що дрібні виробники, такі як фермерські господарства і приватні підприємства, не володіють достатніми фінансовими ресурсами, які необхідні для спорудження холодильних камер із регульованим газовим середовищем, придбання сортувальних ліній та переробних цехів тощо.

Голова асоціації «УКРСАДПРОМ» Д. Крошка наголосив, що створення виробничих, обслуговуючих та торгівельних об'єднань є запорукою ефективного використання не тільки фінансових ресурсів. Кооперативи можуть вирішити питання просування продукції садівництва на внутрішньому та зовнішніх ринках [9].

В Україні створені всі умови для розвитку кооперації в промисловому садівництві, зокрема, прийнято Закон України «Про кооперацію» [10] та Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [11], але натеper кооперація в промисловому садівництві залишається на досить низькому рівні.

В аграрному секторі народного господарства України серед господарюючих суб'єктів у сфері промислового садівництва варто відзначити сільськогосподарське підприємство як суб'єкт аграрних правовідносин, що самостійно розпоряджається і володіє відокремленим майном, у комплексі якого основним засобом виробництва є природне тіло – земля, що використовується ним для виробництва садівницької продукції (предмету його діяльності), а також її переробки.

Поняття сільськогосподарського підприємства сформульовано В. Ю. Уркевичем за допомогою вказівки на два критерії: якісний – основний вид діяльності (вирощування й переробка сільськогосподарської діяльності) і кількісний – обсяг такого основного виду діяльності має становити не менше 75% від загального обсягу діяльності [12, с. 84].

Аграрні товариства з обмеженою відповідальністю є крупними та, як правило, багатопрофільними господарюючими суб'єктами. Вони отримують більші доходи, мають можливість купувати та впроваджувати найбільш сучасні технології. Можуть зберігати й переробляти вироблену продукцію та навіть реалізовувати її без посередників. Створення аграрних товариств з обмеженою відповідальністю дало можливість зберегти цілісність матеріально-технічної бази колишніх

колективних сільськогосподарських підприємств [13, с. 210].

Перехідною формою аграрного господарювання в тому числі у промисловому садівництві є правовий статус так званих приватно-орендних сільськогосподарських товариств, основним виробничим ресурсом яких є орендовані в селян земельні частки (паї) або земельні ділянки, а також орендовані в селян майнові паї, за які підприємство віддає істотну частину своїх доходів у вигляді орендної плати.

Ми погоджуємося з думкою П. Ф. Кулинич, що приватно-орендне підприємство не є окремим видом юридичної особи, а сам термін «приватно-орендне підприємство» – це не юридичне, а економічне поняття. Воно означає, що створена в процесі реструктуризації колективного сільськогосподарського підприємства юридична особа є: по-перше, не державною, а приватною та, по-друге, більшість використовуваних нею виробничих ресурсів узяті в оренду. Отже, приватно-орендне підприємство може бути створене у вигляді будь-якої юридичної особи [14, с. 320].

П. Ф. Кулинич розглядав приватно-орендні підприємства в контексті реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств і відзначав, що такі підприємства утворювались на базі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств.

У сучасних умовах сільськогосподарського виробництва, в тому числі промислового садівництва, підприємства та організації різних організаційно-правових форм по факту є «приватно-орендними» і здебільшого орендують земельні частки – паї – у селян. Земельний фонд підприємств, які займаються промисловим садівництвом, здебільшого сформований з орендованих земельних часток – паїв.

У результаті реструктуризації й здійснення земельних перетворень у сільському господарстві України виникли принципово нові організаційно-правові форми господарювання [15, с. 55]. Нові форми господарювання в аграрному секторі економіки набирають сили. Їх за ними майбутнє на шляху збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, покращення її якості, забезпечення продовольчої безпеки [16, с. 50].

Так, відповідно до Галузевої програми розвитку садівництва на період до 2025 року, в галузі будуть функціонувати великі спеціалізовані підприємства з площами насаджень 500-600 га, створені в основному за рахунок залучення значних інвестицій [5].

Новою тенденцією в сільському господарстві України є така організаційно-правова форма, як агрохолдинги. Спеціальне пра-

вове регулювання створення та діяльності агрохолдингів в Україні відсутнє.

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р., № 3528-IV [17] визначає холдингову компанію як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. А холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) становить собою пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства.

На думку В. Ю. Уркевича, агрохолдинги є доволі вдалою формою інтеграції та кооперування в сільському господарстві, оскільки вони як об'єднують безпосередніх виробників аграрної продукції (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства), так і мають у своєму складі заготівельні, переробні, торгівельні підприємства, що забезпечують замкнений цикл виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, випуск напівфабрикатів і готової продукції, продуктів харчування, їх реалізацію споживачам. Агрохолдинги є активними учасниками інвестиційних правовідносин, що складаються у сфері сільського господарства, а значна їх частина є прикладом залучення іноземних інвестицій, адже їхні активи утворені з використанням коштів іноземних інвесторів [18].

Враховуючи той факт, що виробництво плодово-ягідної продукції є надзвичайно трудомістким та фінансово затратним видом діяльності, а дрібні виробники, такі як фермерські господарства і приватні підприємства, не володіють достатніми фінансовими ресурсами, які також необхідні для спорудження холодильних камер із регульованим газовим середовищем, придбання сортувальних ліній та переробних цехів тощо, агрохолдинги як суб'єкти промислового садівництва є досить вдалою формою кооперації, інтеграції та залучення іноземних та національних інвестицій.

Висновки

Резюмуючи вищевказане, варто відзначити, що у промисловому садівництві розвиватимуться різні організаційні структури товарного вирощування плодів і ягід. При цьому основною спрямованістю має бути поглиблення спеціалізації виробництва, розвиток ефективних форм агропромислової інтеграції, виробничої кооперації, формування належної виробничої та ринкової інфраструктури.

Найбільш пристосовані до реалізації інтеграційного процесу, інвестиційних проєктів, створення спільних підприємств з іноземними інвесторами господарські (в тому числі акціонерні) товариства. Тому ця форма найбільш ефективна для агропромислових об'єднань, що мають потужних зовнішніх інвесторів, якими є банки, переробні та інші промислові підприємства.

Список використаних джерел

1. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : монографія / С. І. Марченко. – К.: ВГЛ «Обрії», 2010. – 199 с.
2. Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16.06.2005 № 2662-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 31. – Ст. 419.
3. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України : навчальний посібник / Т. О. Коваленко, С. І. Марченко. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 296 с.
4. Організація садівництва і виноградарства, Особливості організації промислового садівництва і виноградарства. Типи підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : / <http://agroua.net/economics/documents/category-117/doc-181/>
5. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року, затверджена наказом Мінагрополітики України та Української академії аграрних наук від 21 липня 2008 року № 444/74.
6. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Ст. 363.
7. Варенікова В. П'ять цікавинок для фермерів: ексклюзивно від законодавця // Юридична газета online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ryat-cikavinok-dlya-fermeriv-eksklyuzivno-vid-zakonodavcya.html>.
8. Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
9. Кооперація – головна умова впровадження інноваційних технологій та запорука виходу на зовнішні ринки // Офіційний сайт Асоціації «Укрсадпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrsadprom.org/blog/kooperatsiya-golovna-umova-vprovadzheniya-innovatsijnyh-tehnologij-ta-zaporka-vyvodu-na-zovnishni-rynku>.
10. Про Кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 5. – Ст. 35.
11. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 39. – Ст. 261.
12. Уркевич В. Ю. Суб'єкти внутрішніх аграрних правовідносин / В. Ю. Уркевич // Проблеми законності. – 2005. – № 75. – С. 82–87.
13. Плеханов Д. О. Приватно-спільні форми господарювання в аграрній сфері: економічний потенціал і проблеми / Д. О. Плеханов // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Вип. 162: у 2-х т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – Т. 1. – С. 205–215.
14. Кулинич П. Ф. Правова модель реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств / П. Ф. Кулинич // Правова держава. 1999. – Вип. 10. – С. 309–323.
15. Мельничук В. В. Формування та використання резервного капіталу аграрних підприємств / В. В. Мельничук // Вісник Рівненського державного технічного університету. – Вип. 3 (16). – С. 55–60.
16. Гречкосій В. В. Форми господарювання в аграрному секторі при формуванні аграрних відносин / В. В. Гречкосій, І. Г. Гуров // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2002. – Вип. 6. – С. 48–50.
17. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – Ст. 291.
18. Уркевич В. Ю. Суб'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства / В. Ю. Уркевич // Актуальні питання інноваційного розвитку : Науково-практичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 12–16.

Стаття посвячена дослідженню та короткій характеристиці круга суб'єктів в промисловому садівництві та вибору найбільш оптимальних організаційно-правових форм господарювання в промисловому садівництві в Україні.

Ключевые слова: промисленое садоводство, субъекты промышленного садоводства, организационно-правовая форма, субъекты хозяйствования, аграрные общества.

The article is devoted to the characteristics and the short range of the industrial gardening and choosing the most appropriate types of business entity in the implementation of industrial gardening in Ukraine.

Key words: industrial horticulture, industrial horticulture entities, legal form, entities, agricultural societies.

